

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Присвячена вивченню основних проблем та особливостей діяльності страхових компаній.

Визначені основні складові діяльності страховиків. Розкрито основні особливості діяльності страхових компаній, які відрізняють їх від інших суб'єктів підприємницької діяльності

Ключові слова: страхова діяльність, особливості страхової компанії, перестраховування,

інвестиційна діяльність страховика, страховий ринок

Постановка проблеми. У теперішній час одним із першочергових завдань страхової діяльності є формування й оцінка поточних та перспективних можливостей, тобто її потенціалу. А для цього необхідно зрозуміти основні особливості діяльності страхових компаній та проблеми, які виникають у зв'язку з їхнім функціонуванням.

Дослідження питання особливостей страхової діяльності, які пов'язані з її оподаткуванням, обумовлене недостатнім теоретичним і практичним обґрунтуванням на рівні фінансової установи, тобто страхової компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про недостатнє висвітлення питання особливостей діяльності страхових компаній у вітчизняній науковій літературі та засобах масової інформації. Особливості страхової діяльності досліджувалися багатьма фахівцями, серед яких Поворозник В.О., Пузаненко В., Онищенко Л.А., Дорошенко Є.В., Журавін С.Г., Василенко А.В., Білий Є.Л., Ткаліч О.О., Фурман В., Шахов В.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В наш час недостатньо приділена увага класифікації особливостей страхової діяльності як загальної системи. Недостатньо дослідженими залишаються особливості страхової компанії як юридичної особи, особливості, які виникають в перестраховування і інвестиційній діяльності в умовах економічної кризи.

Мета статті полягає в розробці та класифікації основних особливостей діяльності страхових компаній, їх функціонування та підходів до оцінювання стану страхового ринку в сучасних умовах.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до ст. 2 Закону України "Про страхування" від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР страховиками визнаються фінансові установи, які створені у формі акціонерних (далі – АТ), повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно з Законом України "Про господарські товариства" від 19.09.1991 р. № 1576-ХІІ з урахуванням особливостей, передбачених Законом, і одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності. У світовій практиці такі організації отримали назву "страхові компанії".

З наведеного випливає, що правове становище страховиків за законодавством України має свої особливості, а саме:

1. Страхова компанія може бути створена у формі відкритого акціонерного товариства (далі – ВАТ), акціонерного товариства (далі – АТ), закритого акціонерного товариства (далі – ЗАТ) та не може бути створена у формі товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ), адже його учасники не несуть відповідальності своїм особистим майном за зобов'язаннями товариства у разі, коли в останнього не вистачає коштів. Водночас так само не несуть відповідальності й акціонери, але створювати страхову компанію в формі АТ українське законодавство дозволяє. Якщо справа в незначному розмірі статутного капіталу ТОВ, то немає проблем підвищити цей розмір для всіх страховиків, як це, власне, і зробоно. Тому здається, що позиція законодавця з цього питання непослідовна і невиважена. Акціонерне страхове товариство розуміється як форма організації страхового фонду на основі централізації коштів за допомогою продажу акцій.

Статутний капітал АТ формується завдяки продажу акцій, що дає можливість залучення значного капіталу. Враховуючи ж специфіку страхового ринку як такого, якому притаманна висока капіталізація, дана властивість є безперечною перевагою. Це відрізняє АТ від таких організаційно-правових форм, як командитне товариство,

товариство з додатковою відповідальністю і повне товариство, що за своєю правовою сутністю припускають об'єднання невеликої кількості учасників і їх капіталів для здійснення спільної підприємницької діяльності.

ВАТ, акції яких вільно обертаються на ринку, є перспективнішими для страхового бізнесу, їх переваги полягають у наступному. По-перше, це компанії, які орієнтуються на залучення великих обсягів капіталу шляхом продажу акцій, що для страхового ринку, якому властива висока капіталізація, є основною перевагою. По-друге, вони вимагають залучення коштів багатьох власників, які здебільшого не схильні до активної участі в управлінні АТ, що сприяє більш послідовному, збалансованому та ефективному управлінню компанією. По-третє, залучати кошти таких осіб вдається не лише на момент створення страхової компанії, а й протягом подальшого її функціонування завдяки випуску акцій і продажу їх на фондовому ринку, що дає можливість цій компанії отримати додаткові інвестиції для розвитку і тим самим його прискорити.

Щодо страхових компаній, створених у формі товариства з додатковою відповідальністю, повного та командитного товариств, то вони мають один суттєвий мінус – не можуть виступати емітентами акцій, а отже, є незручними для залучення великого капіталу. В Україні дані види страхових компаній не набули значного поширення.

2. Згідно з прийнятими змінами до Закону України "Про страхування" від 04.10.2001 р. мінімальний розмір статутного капіталу страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, встановлюється в сумі, еквівалентній 1 млн євро, а страховика, який займається страхуванням життя, – 1,5 млн євро за валютним обмінним курсом України.

Зі статутним капіталом пов'язана така проблема українського страхового ринку як надмірна кількість самих компаній та їх низька капіталізація. За даними Держфінпослуг, сьогодні в державному реєстрі страховиків нараховується понад 400 компаній, більшість з яких має порівняно невеликий статутний капітал. Для порівняння: в Польщі – 64, в Молдові – 33, в Угорщині – 26, в Білорусі – 22, в Грузії – 15, у Вірменії – 13 страховиків.

3. Згідно з прийнятими змінами до Закону України "Про страхування" від 04.10.2001 р. мінімальний розмір статутного капіталу страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, встановлюється в сумі, еквівалентній 1 млн євро, а страховика, який займається страхуванням життя, – 1,5 млн євро за валютним обмінним курсом України.

Зі статутним капіталом пов'язана така проблема українського страхового ринку як надмірна кількість самих компаній та їх низька капіталізація. За даними Держфінпослуг, сьогодні в державному реєстрі страховиків нараховується понад 400 компаній, більшість з яких має порівняно невеликий статутний капітал. Для порівняння: в Польщі – 64, в Молдові – 33, в Угорщині – 26, в Білорусі – 22, в Грузії – 15, у Вірменії – 13 страховиків.

4. Ще одна особливість страхових компаній полягає в тому, що учасниками товариства-страховика можуть бути як вітчизняні, так і іноземні особи. Українське законодавство не висуває обмежень щодо участі іноземного капіталу в таких товариствах.

Водночас слід звернути увагу на те, що страхова діяльність в Україні здійснюється виключно страховиками-резидентами, крім деяких видів страхової діяльності, визначених Законом України "Про страхування". Тобто іноземна компанія при бажанні здійснювати страхову діяльність на території України має створити і зареєструвати

в Україні залежну компанію зі своєю участю, навіть стовідсотковою. У зв'язку зі вступом України до Світової організації торгівлі (далі – СОТ) ситуація щодо заборони безпосереднього здійснення страхової діяльності іноземними страховиками на території України зміниться. Згідно із Законом України "Про внесення змін до Закону України "Про страхування" від 07.07.2005 р. № 2774-ІУ в Україні має бути дозволена діяльність страховиків-нерезидентів.

Згальна діяльність страхових компаній має свої особливості, які наведено нижче.

Особливу увагу я хочу приділити оподаткування доходів страхових компаній, як найголовнішої особливості у їхній діяльності, яка відрізняє страховиків від інших суб'єктів підприємницької діяльності. Основним джерелом отримання прибутку для страхових компаній у країнах з розвинутим ринком фінансових послуг і рівнем страхової культури є інвестиційна діяльність, за рахунок якої фінансуються страхові операції, підготовка кадрів, розробляються нові продукти тощо. В Україні ж прибуток формується переважно шляхом збору страхових премій.

Специфіка страхової діяльності полягає в тому, що страховик спочатку акумулює кошти у вигляді страхових премій, створюючи необхідний страховий фонд, а згодом несе витрати, пов'язані з компенсацією збитків за укладеними угодами. Така особливість дає змогу страховим компаніям накопичувати значні фінансові ресурси, які вони згодом можуть інвестувати.

Двоїтий характер діяльності страховика (одночасне здійснення страхової та інвестиційної діяльності) зумовлює специфіку його доходів.

Доходи страховика можна поділити на три великі групи:

– доходи від основної, тобто страхової діяльності (всі надходження на користь страховика, пов'язані з проведенням страхування і перестраховування). Доходи від страхової діяльності є первинними доходами страхової компанії. Саме на залучення цих доходів розраховує страховик, з'являючись на страховому ринку і пропонуючи страхові послуги за певну плату. Усі види доходів, що їх отримує страхова компанія від проведення страхових операцій, а саме: страхові премії за договорами страхування і перестраховування; комісійні винагороди за передачу ризиків у перестраховування; частки від страхових сум і страхових відшкодувань, сплачені перестраховиками; повернені суми із централізованих страхових резервних фондів; повернені суми із технічних резервів становлять загальну суму доходів страховика від його основної діяльності (звичайної операційної діяльності);

– доходи від інвестиційної діяльності, що пов'язані з інвестуванням і розміщенням тимчасово вільних коштів (як власних, так і коштів страхових резервів). Доходи від інвестиційної діяльності є похідними від первинних доходів страховика (страхових премій). У країнах з розвиненим страховим ринком страховики є одними з найпотужніших інвесторів. При цьому ряд західних економістів схильні розглядати страхові компанії як інституційних інвесторів, провідною функцією яких в економіці ринкового типу є залучення капіталу за допомогою страхування, а власне надання страхових послуг вважають другорядною функцією, лише засобом для здійснення нагромадження коштів. Доволі часто страховики по основній діяльності мають збитки, які можуть компенсуватися прибутком від інвестиційної діяльності;

– інші доходи, тобто ті, які не належать ні до страхових, ні до інвестиційних доходів, але часом з'являються у страховика в процесі його звичайної господарської діяльності та надзвичайних подій. Такі доходи не мають якихось особливостей, пов'язаних зі специфікою страхування. Вони такі самі, як аналогічні доходи інших суб'єктів підприємницької діяльності. Іншими доходами страховика є, наприклад, доходи від здавання майна в оренду (фінансовий лізинг); доходи у вигляді позитивного результату перерахунку іноземної валюти порівняно з її балансовою вартістю на кінець звітного періоду; доходи у вигляді безповоротної фінансової допомоги та безоплатно наданих товарів (послуг); доходи від індексації та передавання (продажу, обліку та інших видів відчуження) основних фондів і нематеріальних активів; доходи від врегулювання безнадійної заборгованості; доходи від

реалізації прав регресної вимоги страховика до страховальника або іншої особи, відповідальної за заподіяний збиток; доходи від надання консультаційних послуг; штрафи, пені, інші доходи.

Нині страхування є єдиною галуззю, де оподаткуванню підлягають доходи, а не прибуток (за винятком оподаткування переданих ризиків перестраховикам нерезидентам).

Згідно із Законом України "Про оподаткування прибутку підприємств" об'єктом оподаткування у страхових компаній є валовий дохід від страхової діяльності, що визначається як сума страхових премій, отриманих (нарахованих) страховиком протягом звітного періоду за договорами страхування і перестраховування, за винятком сум внесків, переданих у перестраховування, сум, повернутих страховальникам понад сплачених премій, а також платежів, що одержані від продажу страхових полісів інших страховиків (якщо страховик – платник податку здійснює агентську діяльність), і премій, одержаних від філій, представництв та інших відособлених підрозділів страховика, що не мають статусу юридичної особи, який оподатковується за ставкою 3 %.

При цьому дохід, одержаний внаслідок виконання договорів з довгострокового страхування життя та пенсійного страхування в межах недержавного пенсійного страхування, у разі виконання вимог до таких договорів оподатковується за нульовою ставкою, тобто звільняється від оподаткування.

Комісійні за перестраховування враховуються у складі доходів від страхової діяльності лише у звітності страховика згідно з вимогами Держфінпослуг, а при оподаткуванні результатів господарської діяльності страховика враховуються у складі доходів від не страхової діяльності.

Інші доходи, одержувані страховими (перестраховиками) організаціями від діяльності, не пов'язаної зі страхуванням, оподатковуються на загальних підставах за ставкою 25 %.

Крім того, страховики, які здійснюють виплати в межах договорів страхування або перестраховування ризиків (у тому числі страхування життя) на користь нерезидентів, зобов'язані оподатковувати суми такого страхування або перестраховування таким чином:

– при укладанні договорів страхування або перестраховування ризику безпосередньо із страховиками та перестраховиками-нерезидентами, рейтинг фінансової надійності (стійкості) яких відповідає вимогам, установленим Держфінпослуг (у тому числі через або за посередництвом перестрахових брокерів, які в порядку, визначеному таким уповноваженим органом, підтверджують, що перестраховування здійснено у перестраховика, рейтинг фінансової надійності (стійкості) якого відповідає встановленим вимогам, а також при укладанні договорів перестраховування з обов'язкового страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за шкodu, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту, за нульовою ставкою;

– в інших випадках – за ставкою 12 % від суми таких виплат за власний рахунок у момент здійснення перерахування таких виплат.

Як уже зазначалося, страховий ринок в Україні на сьогоднішній день характеризується низьким рівнем виплат, що зумовлено досить поширеною практикою використання страхової діяльності з метою податкової оптимізації. Виведення коштів з-під оподаткування відбувається за допомогою двох елементів: по-перше – 3 % ставки податку на валовий обсяг премій, і по-друге, можливості списання перестрахових платежів.

Стосовно другого елемента, то інструментом оптимізації, як правило, є страхування фінансових ризиків. Відбувається це наступним чином: до страхової компанії у вигляді страхових премій надходять кошти, причому тариф іноді доходить до 90 % від страхової суми, далі кошти перестраховування перераховуються за кордон або залишаються там, або повертаються власникам вже у вигляді іноземних інвестицій.

Говорячи про особливості страхових компаній не можна не відмітити особливості операцій перестраховування, оскільки вони займають поважне місце в діяльності страховиків.

У договорі перестраховування виступають дві сторони: страхове товариство, що передає ризик, тобто перестраховальник, і страхове товариство, що приймає на свою відповідальність ризик, тобто перестраховик

Оскільки передані ризики придбані перестраховиком, який бере їх під власне утримання, ця операція виконується за винагороду. Вона називається перестраховальною комісією, яка утримується перестраховиком із переданої перестраховальникам частки страхової премії за цими ризиками.

Як правило, за перспективними ризиками перестраховик жадає від перестраховальників участі в їхньому майбутньому прибутку за даними ризиками (тантьєми) і надання адекватної участі в їх перестрахованні.

Прийняття в перестраховання ризиків є рентабельною справою, оскільки другі, треті та інші перестраховальники, крім комісії, а іноді й тантьєми не несуть інших витрат із придбання ризиків, які є досить вагомими (утримання апарата, помешкання, оплати агентів, брокерів тощо), існують страхові організації, що спеціалізуються тільки на прийомі до перестраховання різних ризиків і навіть не надають прямого страхування. Всесвітньо відомі такі найбільші перестраховальні компанії, як "Колонія Рейншуренс" (Кельн, 1846 р.), "Швейцарське перестраховальне товариство" ("Swiss Re", 1863 р.), "Мюнхенське перестраховальне" ("Munich Re", 1880 р.). На Україні також є компанії, що займаються тільки перестраховальними операціями.

Однією з визначальних рис договору перестраховання є принцип нагороди. Перестраховик зобов'язаний виплатити цеденту відшкодування пропорційно до частки участі в тому випадку, якщо цедент виплатив належне відшкодування застрахованому.

Принцип доброї волі виражається в тому, що страхувальник зобов'язаний інформувати страховика до укладання договору страхування і протягом усього терміна його дії про всі істотні обставини ризику, що стосуються об'єктів страхування, а також ступеня загрози цим об'єктам від стихійних лих.

Аналогічні зобов'язання існують відносно перестраховання. Цедент зобов'язаний надати перестраховику повну і достовірну інформацію про цедований ризик. Цей принцип має особливе значення для підтримки довготермінової співпраці перестраховика з цедентом. Перший приймає рішення про укладання договору перестраховання і виплати страхового відшкодування за цим договором, виходячи з інформації, наданої в документах цедента.

Об'єктом перестраховальних відносин є майнова ситуація страхового товариства, що виступає в ролі цедента. Перестраховик не має ніяких прав і обов'язків, що впливають з укладених цедентом договорів страхування. У свою чергу застрахований не має нічого спільного з договорами перестраховання, укладеними цедентом щодо передачі ризиків. Страховик не зобов'язаний інформувати страхувальника про намір передати в перестраховання цілком або частково узяті ризики.

Система перестраховання дозволяє страховим компаніям вступати у конкурентну боротьбу за придбання ризиків (одночасно приймаючи в перестраховання частки від інших страховиків). Страхові платежі (премії¹) інвестуються в об'єкти економіки або надаються у фінансовий обіг з метою одержання більш високого рівня прибутку. Це дозволяє страховим організаціям перекривати результати малорентабельних договорів, які вони змушені укладати для підтримки товарного знака та іміджу.

Перестраховання захищає страховиків від випадкових відхилень розрахункової збитковості внаслідок непередбачених обставин.

Перестраховання є необхідною умовою забезпечення фінансової стійкості страхових операцій і стабільної діяльності будь-якого страхового товариства поза залежністю від розміру його капіталів, резервних фондів та інших активів.

У сучасній економічній літературі ряд науковців ставлять інвестиційну функцію в один ряд з іншими функціями, які виконують страхові компанії. Саме вона передбачає вкладення тимчасово вільних коштів страховика в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою отримання прибутку. Основним джерелом отримання прибутку для страхової організації більшості цивілізованих країн є не стільки збір страхових

платежів, а власне інвестиційна діяльність, тобто вкладання частини тимчасово вільних коштів резервного страхового фонду в прибуткові науково-технічні проекти, комерційні угоди та різноманітні цінні папери.

Інвестиційна діяльність є головною, створює умови для виконання страхових зобов'язань перед клієнтами, особливо це стосується страхування життя. Якщо для західних страхових компаній інвестиційна функція є рівнозначною щодо інших функцій, вітчизняні страховики часто недооцінюють важливість інвестиційної функції. Переважна більшість вітчизняних страховиків заробляють кошти безпосередньо на страхових операціях і задовольняються низько дохідними інвестиційними інструментами, такими, як депозити.

Специфіка страхової діяльності зумовлює різні підходи при здійсненні інвестицій страховими компаніями. Так, страховики зі страхування життя, фонди страхування життя зазвичай вкладають кошти у довгострокові інвестиційні інструменти, оскільки доходи компаній зі страхування життя перевищують їх страхові виплати та витрати, а останні можуть бути оплачені з доходів від премій та інвестицій, то недоцільно вкладати фонди страхування життя в короткострокові цінні папери.

Для страховиків з ризикового страхування первинне значення має наявність грошей для виплати страхового відшкодування. Це потребує, щоб інвестиції вкладалися на порівняно короткі терміни або, у крайньому випадку, щоб їх можна було легко перетворити на гроші. Крім того деякі страхові претензії, наприклад, претензії зі страхування відповідальності, можуть протягом тривалого часу залишатися неоплаченими повністю. У зв'язку з цим, інвестиції можуть залишатися, але вони мають зберігати свою реальну вартість та приносиш дохід, який накопичувався б для подальшої кінцевої виплати відшкодування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, страхові компанії в Україні мають деякі особливості, що відрізняють їх від суб'єктів підприємницької діяльності та іноземних страховиків. Але в умовах євроінтеграції України ці відмінності поступово усуваються адаптацією українського законодавства до міжнародних норм.

На страховому ринку нашої країни переважно розвиваються ризикові види страхування в добровільній і обов'язковій формі. Недостатньо розвинуті страхування відповідальності, страхування врожаю в сільському господарстві, незначною мірою здійснюється страхування життя.

Можливість страховиків реалізувати свій інвестиційний потенціал напряму залежить від загального рівня розвитку страхового ринку. Впродовж 2007-2010 рр. страховий ринок України демонстрував високі темпи розвитку і, порад з банківським сектором, був одним з найбільш динамічних секторів фінансового ринку.

Список використаних літературних джерел:

1. Пузаненко В. Особливості компанії як юридичної особи // Юридична Україна, 2008. – №11. – с.69-73.
2. Дорошенко Є.В. Проблеми оподаткування доходів страхових компаній // Агроінком, 2008. № 5-6. – с.97-104.
3. Внукова Н.М., Временко Л.В., Успенко В.І. Страхування: теорія і практика: навчальний посібник, 2 вид., перероблене та доповнене.- Харків: Бурун Книга, 2009, 655 с. 4. Поворозник В.О. Активізація інвестиційної діяльності страхових компаній в умовах економічної кризи // Стратегічні пріоритети, 2009. – №3 (12).с.165-171.
5. Нестерова С.Л. Аналіз ринку страхових послуг України / Статистика України, 2009. – №4.-с.46-51.

СТРІЛЕЦЬ Єлізавета Михайлівна – аспірантка кафедри економічної теорії та прикладної економіки Класичного Приватного Університету.

Наукові інтереси:
– ефективність діяльності страхових компаній.

Стаття надійшла до редакції: 27.08.2012 р.